

فصلنامه سیاست دفاعی

سال چهاردهم، شماره ۵۵، تابستان ۱۳۸۵

طرح خاورمیانه بزرگ، تهدیدات و فرصتهای آن برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما: دکتر اصغر کیوان حسینی
دانشجو: مجید طیبی جبلی
تهیه کننده: مهدی زروندی

اشاره

منطقه خاورمیانه به خاطر موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک ویژه خود، طی قرون گذشته مورد توجه قدرتهای استعماری قرار داشته و به دلیل ضعف سیاسی حاکم بر این منطقه، عنصر تعیین کننده‌ای در تنظیم معادلات جهانی بوده است. این منطقه همواره عرصه رقابتها و منازعات قدرتهای بین‌المللی بوده و میزان حضور و نفوذ در این منطقه، یکی از عوامل مهم در تعیین میزان قدرت جهانی هر یک از این قدرتها بوده است. طرح استعماری کارل براون معروف به مسئله شرق در خلال سالهای ۱۷۷۴ تا ۱۷۷۸ برای سیطره بر این منطقه مطرح گردید که تا اواخر دوره امپراتوری عثمانی ادامه یافت.

ژئوپلیتیک برتر و قرارگرفتن خاورمیانه در حد فاصل قدرتهای بین‌المللی، مواد خام ارزان قیمت، بازار بزرگ مصرف تولیدات صنعتی کشورهای توسعه یافته و منابع انرژی، مهمترین جذابیتهای این منطقه برای قدرتهای سیاسی و

اقتصادی جهان بوده و هست. اما یک عنصر غیرمادی و بسیار مهم به اهمیت منطقه خاورمیانه افزوده است و آن وجود تمدن اسلامی به مثابه یک تمدن رقیب برای تمدن غرب به‌ویژه در عرصه فرهنگی و اخلاقی در این منطقه می‌باشد.

پس از جنگ دوم جهانی، با خروج نیروهای انگلستان از منطقه خاورمیانه، شاهد حضور گسترده و بلامنازع ایالات متحده آمریکا در منطقه بوده‌ایم. این تحولات با ساختار نظام دوقطبی دوران جنگ سرد همراه شد و بلوک شرق و غرب به رهبری اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا، با به‌کارگیری ایدئولوژیهای سوسیالیستی و سرمایه‌داری در برابر یکدیگر صف‌آرایی کردند. در پی مسائل خاص پس از جنگ سرد و فروکش کردن تدریجی احساس تهدید جهانی از کمونیسم، گروههای بنیادگرای اسلامی در دکترین امنیتی ایالات متحده به عنوان یک جایگزین راهبردی به جای کمونیسم محسوب شده، و از سوی رسانه‌های غربی به عنوان تهدید فزاینده‌ای علیه صلح جهانی تبلیغ شده‌اند.

با شروع ریاست جمهوری بوش در سال ۲۰۰۰، سیاست خارجی آمریکا وارد مرحله جدیدی شد. تیم جدیدی که بوش را در این دوره همراهی می‌کردند دارای تفکرات امپریالیستی جدیدی می‌باشند.

تقارن این تفکرات با حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، توانست سیاستهای مداخله‌جویانه آمریکا را وارد مرحله نوینی کند. همچنین نگرش جدید به امنیت، تغییر در استراتژی امنیتی این کشور را در منطقه خاورمیانه در پی داشته است، زیرا به زعم سیاستمداران آمریکایی، منطقه خاورمیانه به عنوان خاستگاه تروریسم اسلامی، مطرح می‌باشد، و ایالات متحده در راستای سیاست برتری‌جویانه و هژمونی جهانی خود در قالب شعارهای "دموکراسی و اصلاحات"، طرح خاورمیانه بزرگ را عنوان کرد. انتشار متن غیر رسمی طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا در نشریه الحیات در اواخر سال ۱۳۸۲ (فوریه ۲۰۰۴) پدیده سیاسی جدیدی را در تحولات منطقه خاورمیانه مطرح ساخت و فضای نوینی را در عرصه مناسبات

کشورهای منطقه با امریکا به طور اعم و جهان غرب به طور اخص ایجاد کرد. این طرح دربرگیرنده کشورهای خاورمیانه با نگاهی فراتر از تعاریف پیشین از مغرب تا افغانستان می‌باشند. هدف و ایده اصلی این طرح به ظاهر ریشه‌کنی تروریسم از راه مبارزه با فقر و عقب‌ماندگی سیاسی - اجتماعی و اقتصادی می‌باشد. چرا که در این طرح اشاره شده است که آزادی و دانش و حضور زنان در امور جامعه، ارکانی هستند که در جوامع خاورمیانه به شکل کم‌رنگی وجود دارند. لذا چنین استدلال می‌شود که هر قدر بر تعداد افراد محروم از حقوق سیاسی و اقتصادی در خاورمیانه افزوده شود به همان میزان افراط‌گرایی، تروریسم، جنایات بین‌المللی و مهاجرت‌های غیرقانونی افزایش می‌یابد. از اهداف دیگر این طرح اشاعه مردم‌سالاری از طریق برگزاری انتخابات آزاد، آزادی مطبوعات و بیان، حمایت از جامعه مدنی، بهبود حقوق شهروندان به‌ویژه زنان و نوسازی سیستم آموزشی و تربیتی در منطقه ذکر شده است.

طرح خاورمیانه بزرگ امریکا با هدف زیرساخت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی منطقه مطرح شده است. اجرای این سیاست دخالت بیش از پیش در امور منطقه را در پی خواهد داشت. از آنجا که ایران یکی از کشورهای مشمول این طرح می‌باشد، باید خاطر نشان کرد که ارتباط ایران با تحولات منطقه یک ارتباط دوسویه است؛ یعنی ایران هم از این تحولات تأثیر می‌پذیرد و هم بر آنها تأثیر می‌گذارد. از این رو هر کس بخواهد مسائل خاورمیانه را مورد توجه قرار دهد، مجبور است به ایران به عنوان مهمترین قدرت منطقه‌ای که در همه مسائل اساسی خاورمیانه درگیر است توجه کند.

سؤالاتی که این تحقیق در پی جواب دادن به آن است عبارتند از:

- طرح خاورمیانه بزرگ دارای چه ویژگیها و ابعادی می‌باشد؟
- طرح خاورمیانه بزرگ از چه تهدیدها و فرصتهایی برای منابع قدرت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران برخوردار است؟

فرض این پایان‌نامه بر این است که: طرح خاورمیانه بزرگ، تهدیدهای خاصی؛ به‌ویژه از بعد کنترل و تأثیرگذاری بر رفتار رژیم‌های سیاسی منطقه و فرصت‌های مناسبی، به‌ویژه از بعد فضاسازی برای اشاعه رویکرد بومی به مردم‌سالاری را برای جمهوری اسلامی ایران پدید می‌آورد.

روش تحقیق

در این پایان‌نامه از روش توصیفی - علی استفاده شده است، سطح تحلیلی در این تحقیق واحدهای سیاسی است. روش گردآوری مطالب و اطلاعات اسنادی، مصاحبه‌ای بوده است. همچنین از منابع کتابخانه‌ای، مقالات و سایت‌های اینترنتی هم استفاده شده است.

اهمیت این موضوع در این است که "طرح خاورمیانه بزرگ" که از سوی نومحافظه‌کاران دولت جرج بوش ارائه و دنبال می‌گردد، از برنامه‌هایی است که می‌توان آن را در قالب یک استراتژی کلان و مدون برای سلطه همه‌جانبه ایالات متحده بر منطقه خاورمیانه ارزیابی کرد. آنچه اهمیت این طرح را دوچندان می‌کند، تأکید بسیار طراحان آن بر لزوم تمرکز بر مسائلی است که به شکلی ریشه‌ای در این منطقه وجود دارند. تمرکز بر موضوعاتی همچون ملل و مردم خاورمیانه، مذهب آنان، فرهنگ‌های بومی و ملی و همچنین ساختار سنتی دولت‌های آن، نشان‌دهنده این است که این بار ایالات متحده با نگاهی عمیق‌تر درصدد همسو کردن هرگونه تحول منطقه‌ای با منافع ملی خویش است.

پایان‌نامه حاضر درصدد است تا با تبیین و تحلیل این طرح، پیامدهای آن را بر سطوح مختلف امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد ارزیابی و تحلیل قرار دهد.

سازماندهی تحقیق

این پایان‌نامه در شش فصل تنظیم شده است. *فصل اول* کلیات تحقیق را مورد بررسی قرار داده، *فصل دوم*، به چارچوب نظری پژوهش پرداخته و به مباحثی

چون اندیشه استیلاطلبی، سازوکارهای آن و هزمونی آمریکا اشاره دارد. در فصل سوم سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا از ۱۹۴۵ تا ۲۰۰۰ مورد بررسی قرار گرفته است. فصل چهارم به سیاست خاورمیانه‌ای جرج بوش (پسر) به‌ویژه بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر پرداخته شده است. در فصل پنجم، به طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا، اهداف و برنامه‌های پیشنهادی آن اشاره دارد و در نهایت، فصل ششم به بررسی پیامدهای طرح خاورمیانه بزرگ، تهدیدها و فرصتهای آن برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پرداخته است. سرانجام نتیجه‌گیری و ارائه راهکارهایی برای افزایش ضریب امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بیان شده است.

پښتونستان د علومو او مطالعاتو د پوهنتون
پرتال جامع علومو د پوهنتون

فرم اشتراک سالیانه فصلنامه سیاست دفاعی

کلیه متقاضیان محترم اشتراک فصلنامه، می‌توانند با توجه به شرایط ذیل، برگ درخواست اشتراک را تکمیل و همراه فیش واریزی وجه اشتراک، از طریق پستی و یا نامبر به دفتر فصلنامه ارسال نمایند.

یادآوری:

۱- هزینه اشتراک یکساله (چهار شماره) به همراه هزینه ارسال پستی عبارت است از:

ایران:

افراد: ۳۲۰۰۰ ریال سازمانها و مؤسسات: ۴۲۰۰۰ ریال

کشورهای خارج:

خاورمیانه: ۴۰ دلار، آمریکا، کانادا، استرالیا، ژاپن: ۵۰ دلار، اروپا و سایر کشورها: ۴۵ دلار

۲- هزینه اشتراک فصلنامه، به شماره حساب جاری ۵۰۰۲۹، بانک سپه شعبه دانشگاه امام حسین(ع)، شاخص ۸۴۸ درآمدهای دانشگاه امام حسین(ع) واریز گردد.

۳- اساتید دانشگاهها، معلمان، نظامیان، دانشجویان و طلاب حوزه‌های علمیه، می‌توانند با ارسال روگرفت کارت شناسایی معتبر (پشت و رو)، از امتیاز ویژه پرداخت هزینه اشتراک یکساله به مبلغ ۲۰۰۰۰ ریال استفاده نمایند.

۴- متقاضیان شماره‌های پیشین، می‌توانند جهت اطلاع از شماره‌های موجود و چگونگی دریافت آنها با دفتر فصلنامه تماس حاصل نمایند.

۵- لطفاً در صورت تغییر در نشانی و یا تأخیر در دریافت فصلنامه مراتب را به دفتر نشریه اطلاع دهید.

۶- نشانی دفتر نشریه به شرح ذیل است:

تهران: بزرگراه شهیدبابایی، دانشگاه امام حسین(ع)، پژوهشکده علوم دفاعی، دفتر فصلنامه سیاست دفاعی

تهران: صندوق پستی ۳۴۵۹-۱۶۷۶۵ : تلفن: ۷۷۱۰۳۸۸۲

<http://www.rdef.ihu.ac.ir>

E-mail: InstituteofDefence@magiran.com

برگ درخواست اشتراک فصلنامه سیاست دفاعی	شماره اشتراک :
نام کامل (فرد / مؤسسه):	شغل و میزان تحصیلات:
آدرس پستی:	
صندوق پستی:	تلفن (و کدشهری):
پست الکترونیکی:	نامبر:
مبلغ واریزی:	ریال متقاضی: جلد از شماره ..... تا ..... می‌باشم.
امضا	